

HUBERT ILDIKÓ

KÁNYA ATHANÁZ ÉNEK-MÁSOLATAI TEOLÓGIAI JEGYZETÉBEN (1743)

A Magyar Ferences Könyvtár egyik kéziratos teológiai tanulmányi jegyzetébe¹ a kötet scriptora több verset is beírt. Kánya Athanáz ferences testvér 1743-ban másolta Csíksomlyón a negyedret alakú kéziratot, mely az alábbi nagyobb egységekből áll:

Az első füzet vegyes írásokat tartalmaz magyarul és latinul: imákat, énekeket, levelezési formulákat, újévi köszöntőt. Az ezt követő 100 lapnyi latin mű szerzője és címe: Johannes Erephrastus: *Cynosura Neo Confessariorum*, három részben.

A versmásolatok a kézirat elején találhatók. Semmi nem utal arra, hogy utólag kerültek a kötet elejére, ezért joggal feltételezzük, hogy másolási idejük a kötetben többször előforduló dátum, 1743 lehetett.

Mi most a tíz kéziratos versből a másodikkal és a negyedikkel foglalkozunk, de a többinek is megadjuk az azonosításhoz szükséges adatait (többnyire csak az incipitjét).

*A kötet magyar versei*²

[1.] f. 3r.

Item alia de sancta Cruce [Latin és magyar strófa]

Nec Deus est, nec homo, praesens quem cerno figura
Sed Deus est, et homo, quem signat sacra figura.

Sem Isten, sem ember a' kép, mellyet nézek,
De Isten, és ember, kit az által képzek.

Sanctus Augustinus lib. 2. de vigil. cap. 9.

¹ Magyar Ferences Könyvtár, nr. 447. Az első rész végén olvasható dátum: 1743. április 7. (f. 63), a másodikán május 16. (f. 100), a harmadikán május 30. (f. 116v).

² A ff. 3v–4r latin verseket is tartalmaz. (Carmina pia. Inc. Aspice vive cinis... Alia. Inc. Sunt tria vere... Item alia. Inc. Non vox, sed votum... Inc. Cella quasi coelum...

[2.] f. 4r–v.

Devota Cantilena de B. V. Maria

Boldog édes Anyánk regi nagy Patronánk inségben lévőkhöz szollalyál meg hozzánk.
Magyar Országrol mi edes hazánkrol ne feletkezzel el Arva Magyarokrol.

Oh Atya Istennek kedves szép leánya Kristusnak szent Anna szent lélek Mátkája.
Magyar orszagrol etc.

Te szent Fiad előtt hajcs terdet erettünk ha aszt nem cselekszed mind lábíg el veszünk.
Sirnak és zokognak árváknak szemei Hazánknak romlásán felette szivei.

Kegyes szemekkel nézzed Hiveidet indicd áldásodra Magyar Nemzetedet.

Szent Istvan Atyánkkal együtt esedezzél a Jesus Kristusnál rolunk emlékezzel.

Téricsd édes Anyánk buzgo kéréseddel az eretnekséget te könyörgeseddel.

Hogy a' kik régentén téged Tiszteltenek te dicsőségedre vissza térhessenek.

A kik Faradságunk nem szántuk Nevedért szent Fiad áldását vegyük el kedvedért.

Magyar Országrol mi édes Házánkról ne feletkezzel el árva Magyarokrol. Amen.

E vers a közismert *Boldogasszony anyánk* népének változata. Az ének szerzőjének – Gacs B. Emilián véleményét³ elfogadva – Lancsics Bonifácot tartja az újabb szakirodalom. Érdeemes számba vennünk azokat az 1750 előttré datált szövegforrásokat, amelyekben a *Boldogasszony anyánk*... kezdetű vers található, hogy szövegünket velük összehasonlítva Kánya Athanáz másolatának forrásához is közelebb kerülhessünk.

1. Szoszna Demeter énekeskönyve, 1714–1715.⁴

2. Batthyány-kódex, melynek 391–392. lapján 18. századi kézzel írva található a *Boldog édesanyánk*... kezdetű katolikus éneket.⁵

3. Bocskor-kódex, 1716–1739.⁶

4. Cantionale Catholicum toldaléka, 1725–1738.⁷

5. Maracska Anzelm énekeskönyve, 18. század első fele.⁸

A kéziratok variánsainak szövegeit összehasonlítva arra a következtetésre jutottunk, hogy a Kánya Athanáz által megörökített változat a Bocskor-kódex szövegével egyezik. Gacs B. Emilián⁹ a Bocskor-kódexben lévő *Boldogasszony anyánk* szöveget 1739 utánra datálja. Kánya Athanáz szövegével szinte egy időben kerülhetett a Bocskor-kódexbe az

³ GACS B. Emilián, *Szoszna Demeter György kézíratos énekeskönyve (1714–15)*, Pannonhalma, 1938 (Pannonhalmi Füzetek, 20), 69–75.

⁴ Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár, BK 248/1–2. 857. Az éneket közölte GACS, *i. m.*, 55–56. Vö. STOLL Béla, *A magyar kézíratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1565–1840)*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1963, nr. 178.

⁵ A ma Gyulafehérvárott őrzött kódex a 16. század második felében keletkezett. A *Boldog édesanyánk, régi nagy pátrónánk*... kezdetű éneket, mint fentebb írtuk, 18. századi kéz jegyezte le. Vö. STOLL, *i. m.*, nr. 6.

⁶ Kolozsvár, Egyetemi Könyvtár, Ms. 12 (1716–1739). Az éneket közölte GACS, *i. m.*, 59–60. Vö. STOLL, *i. m.*, nr. 180.

⁷ Kolozsvár, Egyetemi Könyvtár, RMK 5618. Vö. STOLL, *i. m.*, nr. 185.

⁸ Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár, BK 344/2. Vö. STOLL, *i. m.*, nr. 227.

⁹ GACS, *i. m.*, 58–60.

ének. Szabó T. Attila szerint „az énekeket a 30-as évek legvégén vagy a 40-es évek elején írta be az az ismeretlen kéz, amelynek írása a Bocskor daloskönyv más helyén is kimutatható.”¹⁰

Megjegyezzük még, hogy a Batthyány-kódexben fellelhető *Boldogasszony anyánk* utólagos beírásának négy sora¹¹ is teljesen azonos a Kánya Athanáz-féle másolattal. A három kézirat (Batthyány- és Bocskor-kódex és az általunk közölt Kánya Athanáz-féle) esetében közös forrást feltételezünk. Tehetjük ezt azért is, mivel mindhárom másolat azonos vidéken, Erdélyben készült.

A Máriaradnai Ferences Könyvtárban őrzik Szentes Mózes ferences szerzetes egy teológiai kéziratát. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem régi magyarországi irodalom-speciálizációs hallgatói által végzett rendezés közben előkerült, jelzet nélküli, nyolcadrét alakú, nagyjából latin nyelvű kötetben (*Orationes in Novitiatu scriptae, 1751–1752*) több helyütt magyar nyelvű énekek találhatóak. Közük a *Boldogasszony anyánk* szövegének a Deák–Szentes énekeskönyv 135. lapjáról ismert változata. A Deák–Szentes énekeskönyvről az alábbiakat írta Gacs B. Emilián: „Az énekeskönyv első felét Szentes Mózes ferences szerzetes (1733–1806) írta 1774 előtt. A 122. lap bejegyzése szerint 1774-ben átadta az énekeskönyvet Deák Imrének, aki azt folytatta. Ebben a második részben találjuk meg az éneket... [a Szűz Máriához.]”¹² Stoll Béla bibliográfiája szerint a kötetet Deák Imre adta kölcsön 1774-ben Szentes Mózesnek.¹³ A Deák–Szentes énekeskönyv a második világháború idejétől 1969-ig lappangott az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában, akkor azonban újra leltárba vették és az Ms. Muz. 4374. jelzet alá sorolták be. A 122. lapon az olvasható, hogy a kéziratot 1774-ben Szentes Mózesnek ferences szokás szerint használatra adta ki Deák Imre („Ad usum concessit”). Szentes Mózes máriaradnai kéziratában és a Deák–Szentes énekeskönyvben azonos szövegű a *Boldogasszony anyánk*.

A *Boldogasszony anyánk* erdélyi változatának terjesztésében a felsorolt adatok szerint a ferencesek játszhattak nagy szerepet, mégpedig az eddig véltnél már korábban, a 18. század közepétől. Szentes Mózes Máriaradnán őrzött kéziratából a novícius korában másolt énekek jegyzékét függelékként közöljük.

[3.] f. 4v.

Pacularok éneke [Latin és magyar strófák váltakozva]

Inc. Si quis vivit jucundus... Ha gyönyörűségesen él valaki...¹⁴

[4.] ff. 5r–6r.

Magyar Országi Ecclipsis

Inc. Marsalkodó nével fénlő császárokról...

¹⁰ GACS, *i. m.*, 59.

¹¹ Gacs ezt a változatot figyelmen kívül hagyja.

¹² GACS, *i. m.*, 63.

¹³ STOLL, 4. jegyzetben *i. m.*, 181 (nr. 318).

¹⁴ STOLL, *i. m.*, nr. 555, 736.

Az eddig csak egy forrásból ismert verset Varga Imre közzétette *A kuruc küzdelmek költészete* című antológiában.¹⁵ A vershez írt jegyzetekben¹⁶ annak keletkezési körülményeiről az alábbiakat olvashatjuk: „A vers az 1670. április 9-én megindult felsőmagyarországi felkelést előkészítő, abban résztvevő nemesség egy részét bírálja. ... A szerzőnek ismernie kellett a Wesselényi-szervezkedés résztvevőinek »bűneit«, mégpedig hivatalos részről és mindjárt a megtorlások megindulásakor.”¹⁷

Az antológiában közölt versből hiányzik az az alább közölt négy versszak, amelyet kéziratunk tartalmaz.¹⁸ Varga Imre szerint a szerző érdeklődési körét csak egy bizonyos nemesi réteg köti le, nem szól például Bónis Ferencről. Az eddig ismeretlen strófákban a név is előkerül. A strófák a Varga Imre számozása szerinti 39. versszak után következnek, s bennük újabb nevekkal bővül a Wesselényi-szervezkedésben részt vevők lajstroma: Huza Mihályéval, Monaky Istvánéval, Hanyi Péterével, Semsei Györgyéval, Rubini Lászlóéval, valamint Bónis Ferencével. Az eddig ismeretlen strófák:

Mit mondhatok azért meg Huza Mihályról,
Vele Vitezkedő Monachi Istvánról,
Szomolnoki joknak el prédálójokról,
Császár veret szomjuhozó tolvajokrol.

Mondom ezek teste az kegyes koporsót,
Érdemlenek hollok és varjuk gyomrokat,
Az után kegyetlen pokoli kinokat,
Isten ohattya mind ezektől azokat.

El felejtettem volt kevely Hanyi Pétert,
Ki Szomolnok ellen sokad magával ment,
Rákoczi számára ott ez foglalást tött,
melly miat Erdőkben s pajtakban rejtezet.

De tudom hogy eddig meg Semsei Geörgyről,
nem szóltam semmitis-sem Bonis Ferenczről
sem .o.a szakállu rubini Lászlolorol
Ki sokszor járt tudom törökhöz követül.

[5.] f. 10r–v.

Husvét napi versek

Inc. Kristus fel támada mi vigasságunkra...

¹⁵ *A kuruc küzdelmek költészete*, vál., kiad., bev. VARGA Imre, Bp., Akadémiai Kiadó, 1977, 54–60 (nr. 14).

¹⁶ *Uo.*, 747–748.

¹⁷ Valamennyiük tevékenységéről ír PAULER Gyula, *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése 1664–1671*, I–II, Bp., 1876.

¹⁸ Egy strófa, a számozás szerinti 14. viszont kéziratunkból hiányzik.

[6.] f. 10v.

Mások azon napra

Inc. A magos kereszt fán gyözedelmeskedett...

[7.] f. 10v.

Karácson napi versek

Inc. Jesus születesen Angyalok örülnek...

[8.] f. 10v.

Mások azon nap

Inc. Nagy örömünk vagyon lelki vigaságra...

[9.] ff. 10v–11r.

Enek az ötvenedik zoltar szerént

Inc. Könyörüly Istenem, én bünös Lelkemen, szánakodgyál immár...

[10.] f. 12r.

*Devota Cantilena*¹⁹

Inc. Hol vagy én szerelmes jesus kristusom...

Függelék

Szentes Mózes *Orationes in Novitiatu scriptae*, 1751–1752. kötetében leírt énekek jegyzéke:²⁰

1. *Jésust kereső áitatos léleknek ohajtása*

Inc. Hol vagy én szerelmes Jesus Krisztusom... [Kottával. 6 strófa.]

2. *Más foháskodás az óltári szentséghez*

Inc. Imadlak Jesusom itt aldlak Krisztusom... [Kottával. 5 strófa.]

.....

3. *Más ének*

Inc. Szeretlek tégedet, szerettél engemet, Én Jésum... [3 strófa.]

4. *Az Magyar Nemzetnek a Boldogsagos Szusz Mariahoz fohaszkodó Ének*

Inc. Boldog Asszony Anyank, regi nagy Patronank... [12 strófa, a Gacs B. Emilián által a Deák–Szentes énekeskönyv 135. lapjáról közölt változattal azonos szöveg.]

5. *Más ének*

Inc. Menynek földnek Ura Pokolnak osztoja Én Istenem... [7 strófa.]

¹⁹ Az éneket közvetlenül a teológiai jegyzet címe alá írta Kánya Athanáz, az tulajdonképpen a másolás előtti fohásznak tekinthető. Az ének hatstrófás szövege változatlan formában ma is használt katolikus népének.

²⁰ Az énekeket sorrendben közöljük. Levélszámot nem adunk meg, mivel a kötet máig számozatlan.